

ZBIGNIEW JASIEWICZ

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej
Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu
ALEKSANDER M. RIESZETOW
Muzeum Antropologii i Etnografii
im. Piotra Wielkiego RAN w S. Petersburgu

KORESPONDENCJA MIĘDZY ADAMEM FISCHEREM A DYMITREM KONSTANTYNOWICZEM ZIELENINEM.

Z MATERIAŁÓW ARCHIWUM NAUKOWEGO
POLSKIEGO TOWARZYSTWA LUDOZNAWCZEGO WE WROCŁAWIU
I ARCHIWUM ROSYJSKIEJ AKADEMII NAUK W SANKT PETERSBURGU

Celem naszym jest udostępnienie listów wymienionych między dwoma wybitnymi etnologami: polskim, Adamem Fischerem (1889–1943) i rosyjskim, Dymitrem Konstantynowiczem Zieleninem (1878–1954). Korespondencja ta jest zatem interesująca dla historii dwóch etnologii narodowych: polskiej i rosyjskiej. Dramatyzmu listom A. Fischera nadaje fakt, że pisane były również po zajęciu Lwowa przez Związek Radziecki w roku 1939.

Listy pisane przez uczonych stanowią ważne źródło historyczne. Zaletą listów, podobnie jak i innych dokumentów osobistych jest to, że w inny sposób w porównaniu z pracami naukowymi, często bardziej wyraziście, przedstawiają poglądy naukowe i opinie o środowisku naukowym. Są niezastąpione w badaniach biograficznych. Ukazują uczonego jako uczestnika zarówno historii małej, związanej z codziennością, jak i wielkiej. Informują często o faktach nie utrwalonych w innego rodzaju źródłach. Są oczywiście świadectwami subiektywnymi, zależnymi od osobowości autorów, warunków ich pracy i życia, w tym warunków ekstremalnych, które stały się udziałem A. Fischera, celów prowadzenia korespondencji, a także od osoby ją odbierającej. Listy A. Fischera odnalezione zostały w Archiwum Filii Rosyjskiej Akademii Nauk w S. Petersburgu, natomiast listy i kartka D.K. Zielenina w Archiwum Naukowym Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu¹.

Informacji o podstawowych opracowaniach omawiających działalność naukową i życie D.K. Zielenina dostarcza m.in. ostatnio opublikowany komentarz do jego korespondencji z Kazimierzem Moszyńskim (Rieszetow, Jasiewicz 2001, s. 277n). Działalność ta obejmowała również, co jest dla nas szczególnie interesujące, przygotowanie pracy *Naród polski*, zawierającej charakterystykę kultury

¹ Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk, fond 849 (D.K. Zelenina), opis 3, delo 431 i 526; Archiwum Naukowe Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, sygn. 599.

narodowej, etnografii, folkloru, literatury, historii, ekonomiki i geografii Polski. Praca ta znajdowała się w planach Instytutu Etnografii Akademii Nauk ZSRR i miała zostać ukończona w 1947 roku (Frankowski 1948–1951, s. 7–8). Nigdy jednak nie ukazała się drukiem.

A. Fischer nie doczekał się, jak dotąd, całościowego przedstawienia prac naukowych i kolei życia. Dostępny jest jednak życiorys, obszerny nekrolog oraz biogram, omówienie jego badań folklorystycznych, a także przegląd wyboru otrzymanych przez niego listów². Zaslugi A. Fischera jako nauczyciela akademickiego oraz organizatora życia naukowego: kierownika Katedry Etnologii na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza we Lwowie, sekretarza Towarzystwa Ludoznawczego i redaktora „Ludu”, odnotowują opracowania dziejów lwowskiego ośrodka uniwersyteckiego i Towarzystwa (patrz m.in.: Czekanowski 1946, s. 33–88; 1956, s. 21n; Falkowski 1933, s. 183–192; *Kronika...* 1997, s. 35n; por. Armon 2001, s. 21n). Dalszym studiom nad tą postacią sprzyjać będą rozwinięta przez A. Fischera biblioteka i założone archiwum Towarzystwa, zawierające m.in. jego dokumenty osobiste i wydawnicze, ochronione przez niego w znacznej części w czasie II wojny światowej i przewiezione przez jego rodzinę po wojnie ze Lwowa do Polski (Gerlach-Kłodnicka, Kłodnicki 1997, s. 159–163; Suchecka 1997, s. 163–166)³.

Adam Fischer studiował romanistykę na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie pod kierunkiem Edwarda Porębowicza, zwolennika metody porównawczej w badaniach celtyckich, germańskich i romańskich pieśni ludowych. Doktorat z tego zakresu uzyskał w roku 1912. W roku 1921 habilituje się na Uniwersytecie Jana Kazimierza z etnologii pod kierunkiem Jana Czekanowskiego. W roku 1924 mianowany został profesorem nadzwyczajnym tego Uniwersytetu, co umożliwiło wyodrębnienie z Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego oddzielnego Zakładu Etnografii i Etnologii. W roku 1930 powołany został na stanowisko profesora zwyczajnego Uniwersytetu Jana Kazimierza, w latach 1934–1935 pełnił funkcję Dziekana Nauk Humanistycznych tego Uniwersytetu (Czekanowski 1956, s. 21n; Falkowski 1933, s. 183; Gajek 1948, s. 18).

Pracę na Uniwersytecie Adam Fischer łączył z działalnością w Towarzystwie Ludoznawczym, w którym od roku 1910 pracował jako sekretarz i członek komitetu redakcyjnego oraz sekretarz „Ludu”, od roku 1912 jego redaktor. Wydał w sumie 20 tomów *Ludu* (tomy od 16 z roku 1910 do 35 z roku 1938), nadając mu charakter nowoczesnego, naukowego czasopisma etnologicznego, odpowiadającego standardom europejskim. Powołał serię *Prace Etnograficzne*, która pozwoliła na uwolnienie *Ludu* od dominacji opisowego materiału etnograficznego i zredagował 5 jej tomów (1934–1939). Wzbogacił bibliotekę i stworzył archiwum Towarzystwa Ludoznawczego. J. Czekanowski napisał: „Tej jego niesamowitej aktywności zawdzięcza Towarzystwo dosłownie wszystko. Jedyne dzięki niej mogło przetrwać wszystkie wstrząsy spowodowane przez katastrofę dwu

² Gajek J. *Życiorys A. Fischera*, Archiwum Naukowe PTL, sygn. 390 (rękopis niekompletny, przerwany na s. 8); Gajek 1946; 1948; Simonides 1997; Suchecka 2001.

³ Patrz też: Staszczak 1955.

potwornych wojen” i dalej: „Towarzystwo Ludoznawcze – to był Fischer i tylko Fischer” (Czekanowski 1946, s. 57, 74).

Niezwykle szeroki i ważny dla rozwoju etnologii i folklorystyki polskiej był zakres prac naukowych A. Fischera. Uznany przez Juliana Krzyżanowskiego za „folklorystę z prawdziwego zdarzenia” a później za „zawodowego etnografa” (Krzyżanowski 1971, s. 633; 1980, s. 178; za: Simonides 1997, s. 29), przez Dorotę Simonides określony mianem „twórcy nowoczesnej nauki o folklorze” w Polsce (Simonides 1997, s. 35n), zajmował się pieśniami i widowiskami ludowymi, koncentrując uwagę na próbach ustalenia, za pomocą metody porównawczej, zmienności ich form i dotarcia do pierwotnego wątku. Swoimi zainteresowaniami obejmuje podania i bajki oraz opowiadania ludowe, analizując nie tylko ich teksty, ale również kontekst historyczny i kulturowy. W stosowanej metodzie łączy komparatystykę folklorystyczną z założeniami szkoły fińskiej i szkoły geograficzno-historycznej, uzupełniając je doświadczeniami francuskiej szkoły socjologicznej (Simonides 1997, s. 36n.).

Jako etnolog A. Fischer gromadzi i opracowuje wierzenia i zwyczaje ludowe. Rejestruje także, ale przede wszystkim porządkuje, materiały z zakresu ludowej kultury materialnej. Związany z kształceniem studentów etnologii i zainteresowany wprowadzeniem etnologii do programów szkół średnich, pisze podręcznik etnografii Polski (Fischer 1926) i szereg innych prac o celach także dydaktycznych. Pozostając pod wpływem szkoły kulturowo-historycznej, a w ramach tej szkoły Jana Czekanowskiego, prowadzi badania zmierzające do wyznaczenia granic i wskazania różnic między regionami, a także powiązania grup etnicznych z zespołami odpowiadających im kultur ludowych. Publikuje szereg monografii regionów i grup etnicznych, współczesnych i historycznych, charakteryzowanych poprzez właściwe im cechy kultury ludowej: Polaków, Rusinów, Kaszubów, Łużyczan, Połabian, Prusów (Fischer 1931–1934; 1932; 1937). Lud i kulturę ludową uznaje za podstawę etnicznie traktowanego narodu i kultury narodowej⁴. Choć trudno uznać go za odkrywczego w zakresie badań etnicznych to właśnie on, jako jeden z nielicznych etnologów polskich okresu międzywojennego, w swoich pracach korzysta ze statystyk etnicznych i posługuje się mapami etnicznymi. Zajmuje się badaczami zasłużonymi dla polskiej i, szerzej, słowiańskiej etnografii, próbuje wyodrębnić i sprecyzować zakres etnografii i etnologii i ustalić ich stosunek do antropologii i folklorystyki⁵ oraz wprowadzić je do szkół średnich, omawia stan polskiej etnologii, publikuje setki recenzji, zaopatruje bibliografie europejskie w wykazy prac polskich. Ze względu na wielość prowadzonych przez niego prac: badania naukowe, kierowanie instytucjami naukowymi, dydaktyka

⁴ W *Ludzie polskim* napisał: „Lud bowiem wciela w sobie najistotniejsze cechy narodowe i zachowuje najdłużej czystość plemienną narodu [...] nawet w tych wypadkach, gdy brak mu dokładnego poczucia własnej narodowości, ożywia on organizm każdego narodu i stanowi jego potężną podstawę” (Fischer 1926, s. 8).

⁵ Warto odnotować nieznaną dotąd odpowiedź A. Fischera na ankietę w sprawie zakresu terminów i relacji między antropologią, etnologią, etnografią i folklorystyką, rozpisaną przez Societa Romana di Antropologia w roku 1932; por. Sergi 1947, s. 21–22.

uniwersytecka w zakresie etnologii i upowszechnianie wiedzy etnologicznej, działania na rzecz integracji polskiego środowiska naukowego, poszukiwanie społecznych funkcji dla etnografii, reprezentowanie nauki polskiej na licznych zjazdach za granicą, uznać należy A. Fischera za jednego z najbardziej zasłużonych uczonych dla rozwoju etnologii polskiej w okresie międzywojennym.

Publikujemy zachowane trzy listy i jedną kartkę D.K. Zielenina, pisane ręcznie w języku rosyjskim, oraz pięć listów A. Fischera pisanych po polsku, od roku 1940 na maszynie. Korespondencję otworzył nieznan nam list A. Fischera, na który D.K. Zielenin odpowiedział listem z dnia 8.02.1927 roku, natomiast kończy list A. Fischera z dnia 27.05.1941 roku. Nie dysponujemy nie tylko listem otwierającym wymianę ale również innymi listami, bowiem w dostępnej nam korespondencji występują luki w postaci brakujących listów, zarówno A. Fischera, jak i D.K. Zielenina. Obydwaj korespondujący ze sobą badacze nie spotkali się nigdy osobiście.

Korespondencja sprzed II wojny światowej służyła przede wszystkim informowaniu się o prowadzonych badaniach i wymianie własnych prac⁶ między uczonymi. D.K. Zielenin nadzwyczaj uprzejmie, lecz tylko bardzo ogólnie, odnosi się do otrzymanych prac, natomiast A. Fischer, po otrzymaniu *Russische Volkskunde*, obok gratulacji i obietnicy napisania recenzji, przedstawił również swoje uwagi krytyczne. Wyrażony przez A. Fischera w liście z 15.03.1927 żal z powodu niemożności uczestniczenia D.K. Zielenina w Zjeździe w Polsce mówi o tym, że w pewnych okresach korespondencja między uczonymi była bardzo ożywiona. W krótkim czasie między pierwszym znanym listem D.K. Zielenina z 8.02.1927 a listem A. Fischera z 15.03. tegoż roku musiały zostać wysłane co najmniej dwa listy; jeden z zaproszeniem, a drugi z informacją o niemożności przyjazdu.

W zajętych przez Związek Radziecki i przyłączonym do Ukraińskiej SRR Lwowie A. Fischer pozostał na stanowisku profesora w reorganizowanym od listopada 1939 roku na wzór radziecki i ukrainizowanym Uniwersytecie, noszącym od 8.01.1940 roku imię Iwana Franki. Na swoich stanowiskach pozostawiono znaczną część polskich profesorów, dominujących liczebnie aż do roku 1941, kiedy do Lwowa weszli Niemcy i Uniwersytet zamknięto. Był wśród nich Jan Czekanowski, który A. Fischera habilitował i współdziałał z nim w Towarzystwie Ludoznawczym, najpierw pozbawiony zlikwidowanej Katedry Antropologii, ale później powołany na stanowisko kierownika samodzielnego Zakładu Antropologii (Czekanowski 1956, s. 35–36; Głowacki 1997, s. 461). Dawny Wydział Humanistyczny został podzielony na Wydział Historyczny i Filologiczny, oddzielne studium etnografii zostało zlikwidowane a dotychczasowi studenci etnografii i historii sztuki przeniesieni na jedyny na Wydziale Historycznym kierunek studiów – studia historyczne (Podraza 1993, s. 45). Etnografię (folklorystykę) wykładano jednakże w charakterze przedmiotów dodatkowych, które wypełniały około

⁶ Niektóre z prac przesłanych przez A. Fischera zaopatrzone zostały w dedykacje. Na karcie tytułowej *Polabian* (Archiwum RAN w St. Petersburgu, fond 849, opis 3, delo 526) A. Fischer napisał: „À Mr le Prof. Dimitre Zelenin hommage de l'auteur 1/XII. 1931”.

połowy programu różnych kierunków humanistycznych, przy czym etnografia i historia sztuki były przedmiotami do wyboru w odróżnieniu od obowiązkowych zajęć ideologicznych, z języka rosyjskiego, literatury ukraińskiej, wychowania sportowego i przygotowania wojskowego (Hryciuk 2000, s. 132). Adam Fischer znalazł się w ramach Wydziału Filologicznego i, o czym wiemy z jego listu z dnia 14.02.1941 roku, wykładał tam „folklor francuski, niemiecki, polski i w ogóle zachodnioeuropejski przy różnych odpowiednich filologiach”. Uczestniczy w uroczystościach i sesji naukowej zorganizowanej na Uniwersytecie z okazji 85. rocznicy śmierci Adama Mickiewicza jesienią 1940 roku (Tomaszewski 1996, s. 44). Na początku 1941 roku poddany został weryfikacji – „pereatestacji”, w której pomaga mu pozytywna opinia D.K. Zielenina, za którą dziękuje w liście z dnia 1.03.1941 roku. Nie może pogodzić się z likwidacją oddzielnego studium etnografii i zabiega o jego przywrócenie. Pragnie dowiedzieć się od D.K. Zielenina o sposobie kształcenia etnografów w ZSRR i nie kryje, w liście z dnia 20.12.1940 roku, swojego krytycznego stosunku do braku na uniwersytetach radzieckich oddzielnych studiów etnograficznych. Prosi, w listach z dnia 20.12.1940 i 14.02.1941 roku, o przesłanie programu studiów z zakresu etnografii jako specjalności. Przyjmuje, w liście z dnia 1.03.1941 roku, propozycję napisania artykułu o Polakach w ZSRR do pracy przygotowywanej pod reakcją D.K. Zielenina *Narody SSSR* i w kolejnym liście z dnia 27.05.1941 roku przedstawia swoje zapytania w tej sprawie. W listach A. Fischera nie pojawiają się deklaracje ideologiczne; nie zachęcał zresztą do nich korespondujący z nim D.K. Zielenin.

Dla polskiego autora tego tekstu ważne jest zrozumienie motywów postępowania A. Fischera w latach 1939–1941, choć nie jest to głównym celem komentarza towarzyszącego listom. W pracach polskich omawiających sytuację we Lwowie, zajętym przez wojska radzieckie, zwraca się uwagę na pewne różnice między okupacją radziecką a niemiecką, polegające m.in. na utrzymaniu Uniwersytetu i pozostawieniu na nim części pracowników i studentów Polaków, rozmowach z reprezentatywnymi przedstawicielami środowiska polskiego, a nawet staraniach władz radzieckich o zachowanie możliwie wysokiego poziomu kształcenia na uczelniach Lwowa (Hryciuk 2000, s. 134 i in.). Wojenny kodeks moralny przyjmowany przez Polaków nie zakazywał pracy w szkolnictwie, jeśli nie była ona uzależniona od zobowiązań o charakterze politycznym (tamże, s. 142). Tego rodzaju opinia nie rozwiązywała jednak wszystkich możliwych dylematów moralnych tworzonych w zetknięciu z systemem totalitarnym. Zdaniem Izydory Dąbskiej, trudność sytuacji polegała na tym, że zachęcano czy wręcz zmuszano do aktywności: „człowiek ciągle był niepewny, czy to co robi licuje jeszcze z jego godnością jako Polaka” (Tomaszewski 1996, s. 145). W trudnych warunkach okupowanego Lwowa przyjmowano strategię „akomodacji” umożliwiającą przetrwanie, którą tłumaczono m.in. doświadczeniami nabytymi w lojalistycznej c.k. Galicji. Surowa ocena postawy A. Fischera mogłaby znaleźć oparcie w fakcie, że po zajęciu Lwowa przez Niemców podejmuje pracę w lwowskiej filii krakowskiego Institut für Deutsche Ostarbeit, co nie było już akceptowane przez opinię polską (Hryciuk 2000, s. 356; Tomaszewski 1996, s. 138). Nie znamy jednak ani

okoliczności zatrudnienia się A. Fischera w tym Instytucie, ani zakresu wykonywanej w nim pracy.

Celem nadrzędnym A. Fischera po wybuchu wojny było kontynuowanie pracy badawczej i nauczycielskiej oraz, przede wszystkim, ochrona zgromadzonych książek i materiałów. Nie pozostawał w konflikcie ze społecznością ukraińską, miał wśród Ukraińców wielu uczniów, sam badał i sprzyjał badaniom nad kulturą „rusińską” – ukraińską, potrafił porozumieć się i współpracował z F. Kołłesą, kierującym pracami folklorystycznymi, zarówno na Uniwersytecie, jak i w Oddziale Lwowskim AN USRR. Nie był świadomy w pełni charakteru systemu politycznego i ideologii Związku Radzieckiego i zapewne chciał je widzieć jako podobne do znanych z Rosji carskiej, traktowanej inaczej niż Niemcy w bliskich mu kręgach endeckich. J. Czekanowski i J. Gajek, dzielący z nim losy we Lwowie w okresie wojny, pełni podziwu dla jego działalności naukowej i w zakresie organizacji nauki sprzed wojny, podkreślają jego zasługi w ratowaniu biblioteki i archiwum Towarzystwa Ludoznawczego w czasie wojny i pisząc o nim unikają jakiegokolwiek informacji, która mogłaby rzucić cień na jego osobę (Czekanowski 1946, s. 8; Gajek 1946, s.8; 1948, s. 19). J. Gajek stwierdził: „Nie było bowiem takich trudów ani udręk moralnych, którymi by nie zapłacił za ratowanie warsztatu pracy naukowej”. Przytacza wypowiedź A. Fischera, doświadczonego bibliotekarza, związanego przecież przez kilkanaście lat z Zakładem Ossolińskich i przygotowującego stworzenie wielkiej bibliografii etnograficznej: „Ludzie i ich namiętności przemina a księgozbiór jest trwałym elementem kultury polskiej” (Gajek 1946, s. 7–8). Przyczynę przedwczesnej śmierci A. Fischera widział J. Gajek w trudnych warunkach materialnych i przykrościach natury moralnej: „Ostatnie dwa lata życia A. Fischera były ciągłym pasmem udręczeń materialnych i moralnych” (tamże, s. 7). Pogrzeb Adama Fischera w dniu 24 grudnia 1943 roku zgromadził kilkuset uczestników narodowości polskiej i ukraińskiej (Czekanowski 1946, s. 41; Gajek 1946, s. 7). Ludzie, wśród których żył i pracował cenili go i szanowali, rozumieli i chronili pamięć o nim.

W listach D.K. Zielenina z okresu wojny wyraźne jest życzliwe zainteresowanie i chęć pomocy. Przekazuje pozdrowienia za pośrednictwem folklorysty M.K. Azadowskiego z Leningradu i R. Harasymczuka, przysyła doń swojego współpracownika K.A. Puszkariewicza, zaopatruje w wydawnictwa, udziela informacji o kształceniu etnografów w ZSRR, a nawet przygotowuje projekt pisma do władz Uniwersytetu w Leningradzie w celu pozyskania programu dydaktycznego folklorystyki obowiązującego na tamtejszym Wydziale Filologicznym. D.K. Zielenin zdecydował się, choć przecież sam był przedmiotem ataków ideologicznych (Rieszetow, Jasiewicz 2001, s. 278), na wysłanie, w odpowiedzi na telegram rektora Uniwersytetu Lwowskiego, pozytywnej opinii o A. Fischerze, uczonym działającym przecież i zajmującym wysokie stanowisko we wrogiej, kapitalistycznej Polsce. Oczywiście D.K. Zielenin jest przedstawicielem nauki radzieckiej. Akceptuje przyłączenie wschodnich terenów przedwojennej Polski do Ukraińskiej SRR i pisze artykuł na ten temat (Zielenin 1941, s. 3–20). Jest jednocześnie zainteresowany w pozyskaniu A. Fischera dla nauki radzieckiej

i dlatego proponuje mu napisanie rozdziału o Polakach w redagowanej przez siebie książce *Narody SSSR*. Kontakty D.K. Zielenina z A. Fischerem niewątpliwie pozostawały pod kontrolą radzieckich władz politycznych. Nie wyklucza to jednak dobrej woli D.K. Zielenina niesienia pomocy polskiemu etnografowi, znanemu jeszcze sprzed wojny z listów i prac naukowych, i możliwości poniesienia odpowiedzialności za te kontakty, tym większej, że zostały podjęte prawdopodobnie z jego własnej inicjatywy.

Korespondencja między A. Fischerem a D.K. Zieleninem, przynosząca informacje o kontaktach między uczonym polskim i rosyjskim w okresie międzywojennym, jest wyjątkowo cennym źródłem dla poznania tychże kontaktów po zajęciu wschodnich terenów przedwojennego państwa polskiego przez ZSRR. Informuje także o losach folklorystyki i etnografii na Uniwersytecie we Lwowie w latach 1939–1941 i odsłania mechanizm pozyskiwania wybitnych polskich naukowców dla obcego państwa i ideologii. Przedstawia sytuację, która stanowiła pierwszy etap wprowadzenia wzorów radzieckich do nauki polskiej i zapowiadała politykę wobec nauki w PRL.

Korespondencja⁷

List D. K. Zielenina do Adama Fischera

8.02.1927

Profesor Dr Adam Fischer

Wielce Szanowny Kolego,

Było mi tym przyjemniej otrzymać Pański uprzejmy list, że od bardzo dawna niezmiernie interesując się Pana wspaniałymi pracami nie miałem ich u siebie. Obawiam się, że moja nowa książka „Russische Volkskunde”⁸, wychodząca obecnie w Berlinie (*Grundriss d/er/slav/ischen/Philol/ogie und Kulturgeschichte*)⁹ wiele straciła na tym, że nie mogłem w niej skorzystać z Pana dzieł.

Z wielkim zadowoleniem przesyłam Panu (przez WÜK)¹⁰ potrzebne Panu moje książki a także i niektóre inne swoje odbitki. Będę niezwykle rad, jeśli otrzymam Pańskie opublikowane prace. Piszę teraz dla tegoż *Grundriss`u „Slavische Mythologie”*¹¹, w którym niezbędne dla mnie będzie zajęcie się także polskimi obrzędami i wierzeniami. Będę bardzo zobowiązany, jeśli przyśle Pan nadbitki swoich artykułów, dotyczących tych zagadnień.

Mam nadzieję, że nasza wymiana pracami będzie trwała również w przyszłości.

Z serdecznymi pozdrowieniami,

Dmitrij Zielenin

Mój adres: Leningrad, Mojka 122, m. 19

⁷ Listy i kartkę D.K. Zielenina z języka rosyjskiego przetłumaczył Z. Jasiewicz. Wyrazy i części wyrazów w nawiasach kwadratowych stanowią uzupełnienie tłumacza.

⁸ Zelenin 1927. W Rosji wydana po raz pierwszy w 1991 roku (Zelenin 1991).

⁹ Seria *Grundriss der Slavischen Philologie und Kulturgeschichte* wydawana była pod redakcją B. Trautmanna i M. Vasmera.

¹⁰ Bjuro po Meždunarodnomu Knigoobmenu, instytucja w strukturze Akademii nauk ZSRR dla rozpowszechniania za granicą prac wydawanych przez tę Akademię.

¹¹ Pracy pod takim tytułem nie ma w spisach publikacji D.K. Zielenina.

List A. Fischera do D. K. Zielenina

15.03.1927

Wielce Szanowny Panie Kolego,

Nawzajem dziękuję jak najserdeczniej za łaskawie przysłane mi prace, które w przeważnej części nie były mi znane. Oczywiście tę wymianę będę stosować w dalszym ciągu, bo połączone to z wielką naszą obopólną korzyścią. Egzemplarz recenzyjny Waszej „Russische Volkskunde” dostałem i sam o niej napiszę dokładną recenzję¹². Gratuluję Wam tej książki, bo istotnie układ i ujęcie materiału pierwszorzędne, nie zgadzam się z Wami jedynie co do podziału i zakresu materiału, który jest u mnie nieco inny. Nadto Wy pomijacie w tym obrazie ludowe pieśni i podania, w ogóle ludową twórczość, co wedle mego zapatrywania należy do całości etnografii.

Bardzo nam żal, że nie możecie przyjechać na nasz Zjazd¹³, bo oczywiście dopiero w bezpośrednim zetknięciu można różne takie wątpliwości rozstrzygnąć.

Pod względem mitologii zesłaliśmy się, bo i ja w tym półroczu wykładam mitologię słowiańską i mam zamiar ją wydać. W związku z mitologią – czy znacie ciekawe ostatnie pomysły /I./ Peiskera p.t. Tvarog (Svarog), Jungfemsprung und Verwandtes, „Blätter f/ür/ Heimatskunde”, Graz, 1926, nr 7–8. A w książce ku czci Vaclava Tille ogłaszam pewien przyczynek do Welesa¹⁴, jak wyjdzie, to go Wam pošlę.

Łączę wyrazy prawdziwego poważania

Prof. Adam Fischer
Lwów – Uniwersytet Mikołaja 4.

Kartka D. K. Zielenina do A. Fischera

25.02.1928

Pol'sza Pologne
Lwow Lwów
Chmielowskiego 10

Profesor Dr Adam Fischer.
Wielce Szanowny Kolego!

Wyrażam Panu swoją głęboką, serdeczną wdzięczność za uprzejmą przesyłkę Waszych przewspaniałych prac –

- 1) Czarownice w dolinie Nowotarskiej¹⁵,
- 2) Słowiańskie bóstwa urodzaju¹⁶
- 3) Przegląd polskich wydawnictw ... za lata 1925--27¹⁷.

Posłałem Panu swoje –

- 1) Primitiwnaja tiechnika gonczarstwa nalepom¹⁸ i
- 2) Schidnio-słowiański chliborobski obriadi¹⁹

Z serdecznymi pozdrowieniami

Dmitrij Zielenin

¹² A. Fischer, Recenzja... (1927).

¹³ II Zjazd Słowiańskich Geografów i Etnografów (2–12.06.1927). Zjazd miał charakter podróży naukowej, rozpoczął się w Krakowie; por. sprawozdanie A. Bachmana, *Lud*, t. 26, 1927, s. 126–130.

¹⁴ Fischer 1927b.

¹⁵ Fischer 1927a.

¹⁶ Fischer 1928b.

¹⁷ Fischer 1928a.

¹⁸ Zelenin 1921.

¹⁹ Zelenin 1927a.

TOWARZYSTWO LUDOZNAWCZE WE LWOWIE.

Lwów, dnia 15. III 1927

Wielce Szanowny Panie Kolego!

Nawzajem dziękuję jak najserdeczniej za łaskawe przystanie mi prace, które w przeważnej części nie były mi znane. Oczyszczenie tych rękopisów będę stosował w dalszym ciągu, bo potrzebne to z wielką naszą obopólną korzyścią. Przykład recenzji waszej „Russische Volkskunde“ dostatek i sam o niej napiszę dokładną recenzję.

Gratuluję Wam tej książki, bo istotnie uścisła i ujawniła materiał przeważnie, nie zgaszając się z Wami jedynie co do

List A. Fischera do D. K. Zielenina

Lwów 20. 12. 1940

Wielce Szanowny Kolego,

Dziękuję przede wszystkim za pozdrowienia przysłane mi za pośrednictwem Kolegi Azadowskiego²⁰ oraz za przysłane mi dotychczas swoje wydawnictwa, które pozwoliły mi już dawniej zapoznać się z nowymi metodami nauki sowieckiej. Mam jednak cały szereg wątpliwości, o których wyjaśnienie jak najprzejmiej proszę.

1) Czy w uniwersytecie leningradzkim i innych uniwersytetach sowieckich nie ma osobnego studium folkloru i etnografii? Wedle mego rozumienia bowiem student powinien przejść normalne studium z tego zakresu w uniwersytecie i potem dopiero stać się aspirantem z tej specjalności, względnie po zakończeniu studium uniwersyteckiego zostawać pracownikiem muzealnym czy młodszym pracownikiem danego instytutu folklorystycznego. Tymczasem, o ile mi wiadomo, tylko w Tyflisie²¹ jest taki oddział etnograficzny. Więc pytam się, jak właściwie chowacie młodych pracowników specjalistów w zakresie folkloru i etnografii? Czy np. Instytut Etnografii, w którym Szanowny Kolega pracuje, jest tylko instytutem badawczym, czy też w tym instytucji odbywają się wykłady i ćwiczenia, na których mogą się kształcić studenci.

2) Obaj jesteśmy współpracownikami wydawnictwa pod redakcją Prof. E. Schneeweisa²² pt. „Handwörterbuch des slawischen Volksglaubens und Volksbrauchs”²³. Kolega miał opracować tam dział wschodniosłowiański, ja polski. Czy Kolega posłał już cały skrypt redakcji do Pragi, czy ta rzecz się drukuje. Ja bowiem posłałem materiał do litery K (wierzenia lecznicze związane z roślinami itd.), ale potem wybuchła wojna i straciłem kontakt z redakcją, tak, że w ogóle nie wiem, czy to wydawnictwo istnieje, czy zawieszono ad pacem.

3) Przy sposobności proszę też podać do mej wiadomości, czy Szanownemu Koledze brakuje jakiegoś wydawnictwa nasze, tzn. któreś tomy „Ludu” lub „Prac Etnograficznych”, abym mógł je uzupełnić, jak długo to możliwe.

4) Proszę o wiadomość, czy wychodzi czasopismo „Sowiecka Etnografia”, a może istnieją jeszcze jakieś inne czasopisma, poświęcone etnografii, w których można by znaleźć przegląd nowych publikacji. W ogóle mamy wielkie trudności z powodu braku podstawowych waszych książek. Tak np. na próżno szukam następujących wydawnictw: /Ju. M./ Sokołow, Russkij folklor, Moskwa 1938; /N. P./ Andrejew, Russkij folklor, Moskwa 1938; Twórczestwo narodów SSSR, Moskwa 1938²⁴. Książka potrzebna tak dla wykładowców, jak dla studentów przy wykładach o folklorze SSSR, a nie można jej nigdzie kupić.

Przepraszam, że piszę po polsku, ale języka rosyjskiego nie mam tak opanowanego jeszcze, abym mógł pisać po rosyjsku. Zresztą utrudnia całą sprawę mi ten fakt, że znam do pewnego stopnia wszystkie języki słowiańskie, więc wszystkie mi się mieszają przy używaniu któregośkolwiek z nich.

Łączę serdeczne koleżeńskie pozdrowienia,

Prof. Adam Fischer

²⁰ Azadowski Mark Konstantynowicz (1888–1954), rosyjski i radziecki folklorysta, literaturoznawca i bibliograf, profesor Uniwersytetu w Tomsku i w Leningradzie, kierownik sekcji folkloru w Instytucie Antropologii i Etnografii AN ZSRR, a następnie w Instytucie Literatury Rosyjskiej (Dom Puszkina). Korespondował z A. Fischerem. Jego trzy listy z 1940 i 1941 roku przechowywane są w Archiwum Naukowym PTL, sygn. 581.

²¹ Tyflis, dawna rosyjska nazwa Tbilisi.

²² Edmund Schneeweis (1886–1964), sławista niemiecki. Wśród jego prac etnograficznych najbardziej znana jest monografia *Feste...* (1953).

²³ Los *Słownika* nie jest znany. W bibliografii D.K. Zielenina nie odnotowano jego udziału w wydawnictwie. Maszynopis pracy A. Fischera, *Rośliny w wierzeniach i medycynie ludowej* (w jęz. niemieckim), ss. 210, przeznaczony dla *Słownika*, przechowywany jest w Archiwum Naukowym PTL, sygn. 168; por. Staszczak 1955, s. 7.

²⁴ *Tvorčestvo...* 1938.

List D. K. Zielenina do A. Fischera

28.12.1940

Wielce Szanowny Kolego,

Było mi szczególnie przyjemnie otrzymać Pańskie uprzejme pismo z 20.12/1940/. Pracownik Gabinetu Europy, którym kieruję w Instytucie Etnografii Akademii Nauk ZSRR, przychodził do Pana latem tego roku na moją prośbę, lecz Pana nie zastał; był to doktor Puszkariewicz²⁵. Nie miałem zatem dawno o Panu wiadomości.

Nr 3 pracy zbiorowej „Sowieckiej etnografiji”²⁶ wyślę do Pana w najbliższym czasie. Będę mógł, prawdopodobnie, zdobyć i wysłać Panu za jakiś czas książkę „Tworczestwo narodow SSSR”, w której umieszczono wyłącznie teksty w języku rosyjskim, bez komentarzy. O inne potrzebne książki nie potrafię się wystarać dlatego, że zostały one dawno rozsprzedane. Może je Pan zamówić przez bibliotekę na zasadach abonamentu międzybibliotecznego, najlepiej z bibliotek Kijowa lub Moskwy. Prawda, u was we Lwowie nie ma jeszcze, najprawdopodobniej, przyzwyczajenia do korzystania z abonamentu międzybibliotecznego: prosiliśmy o jedną galicyjską publikację, lecz nie otrzymaliśmy odpowiedzi.

W Leningradzkim Państwowym Uniwersytecie na Wydziale Filologicznym istnieje Oddział Etnograficzny²⁷, na którym prowadzę wykłady kursowe z etnografii Słowian, przede wszystkim Słowian wschodnich. Program nauczania tego Oddziału został opublikowany w „Sowieckiej etnografiji” 1938, nr 1, s. 232–233²⁸. Corocznie przyjmowanych jest na ten Oddział do 30 studentów, lecz na różne cykle: europejski, kaukaski, syberyjski, środkowo azjatycki; jednego roku przyjęcie na jeden cykl, następnego roku na drugi itd. W Akademii zaś Nauk Instytut Etnografii²⁹ ma tylko aspirantów i pracowników naukowych, a także wielkie muzeum w skali światowej.

Artykuły o roślinach dla d/oktora/ E. Schneeweisa w Pradze dawno już w całości posłałem. Wówczas to E. Schnee/weis/skarżył się, że zatrzymuje go w pracy brak artykułów na temat niektórych Słowian Zachodnich; obecnie od dawna nie mam stamtąd wiadomości.

Teraz u nas gorąca kampania: piszemy sprawozdania i plany; nie mam czasu sprawdzić, czego mi brakuje z tomów Pańskiego szacownego „Ludu”. Proszę mi pozwolić na skorzystanie z Pana uprzejmej propozycji nieco później.

Ze szczerym szacunkiem i oddaniem,

Dm. Zielenin

D. K. Zielenin, Leningrad 164, Uniwersitietskaja nabieriecznaja 3

²⁵ Konstantin Aleksiejewicz Puszkariewicz (1890–1942), rosyjski i radziecki slawista, historyk i etnograf, pracownik naukowy Instytutu Etnografii AN ZSRR.

²⁶ W miejsce czasopisma *Sovetskaja etnografija* w latach 1938–1947 opublikowano serię prac zbiorowych pod tym samym tytułem. Czasopismo *Sovetskaja etnografija* wydawano w latach 1931–1937 w Leningradzie i w latach 1946–1999 w Moskwie. Od roku 1991 czasopismo wychodzi pod nazwą *Etnografičeskoe obozrenie*.

²⁷ Powołanie Oddziału – specjalności etnograficznej było możliwe dzięki przywróceniu w roku 1938 Katedry Etnografii na Uniwersytecie w Leningradzie. Kierował nią prof. I.N. Winnikow. Umieszczenie etnografii w ramach Wydziału Filologicznego związane było z tradycją, podtrzymywaną w Piotrogradzie i Leningradzie, zobowiązującą etnografa do opanowania języka ludu, którym miał się zajmować.

²⁸ Vinnikov I.N., *Vnov organizuemoje etnografičeskoe otdelenie na filologičeskom fakul'tete Leningradzkogo gosudarstvennogo universiteta*.

²⁹ Instytut Etnografii, początkowo Instytut Antropologii i Etnografii AN ZSRR, został utworzony w 1933 roku w Leningradzie z połączenia dwóch placówek akademickich: Muzeja Antropologii i Etnografii (MAE) i Instytutu po Izučeniju narodov SSSR (IPIN).

Многоуважаемый Колея!

Мне было особенно приятно
получить Ваше любезное письмо
от 20/XII. Сотрудник Кабинета Европы,
который я, возмущенно в Институте
демографии Академии Наук СССР,
заочно и Вам летом этого года,
по моей просьбе, не ждал Вас;
это был доктор Пушкарёвич. И я
не имел даже сведений о Вас.

Сборник № 3 «Советской Демогра-
фии» я Вам высылкаю на утех. Скорее,
вероятно, достать и выслать Вам
еще некоторое время книгу «Твор-
чество народов СССР», где даны +)...
лишь текст на русском языке, без
комментариев. Целое же издание
Ваш книги не сумею достать, так как
они давно распроданы. Вы можете их
выписать через Библиотечку в порядке

List A. Fischera do D. K. Zielenina

Lwów 14. 02. 1941

Wielce Szanowny Kolego,

Przed wszystkim proszę przyjąć jak najserdeczniejsze podziękowania za tak wspaniałe wydawnictwo jak „Tworczestwo narodów SSSR”. Ja kiedy prosiłem o to dzieło, miałem oczywiście na myśli małe wydanie popularne, a nie tak piękne, ozdobne. Przykro mi tylko, że na razie nie mogę się zaraz zrewanżować jakimś swoim dziełem, ponieważ w związku z reorganizacją naszych wydawnictw nie jest przewidziane u nas na razie żadne specjalne etnograficzne wydawnictwo. Mam jednak nadzieję, że znajdę coś jeszcze z dawnych wydawnictw takich, które mogłyby zainteresować Wielce Szanownego Kolegę.

Nadal jestem bardzo zainteresowany programem specjalnego oddziału etnograficznego przy uniwersytecie lwowskim, a nie mogę zapoznać się z planem Waszego studium, ponieważ wskazanego mi tomu „Etnografii Sowieckiej” nie ma we Lwowie. O ile to nie jest długi artykuł, czy nie można by prosić, aby go dostać w odpisie, lub może jest do dyspozycji jakiś wycinek z tego tomu „Etnografii Sowieckiej”. Mnie na tym bardzo zależy, bo dawniej miałem bardzo dużo studentów i wychowałem całe pokolenie, nie tylko polskich ale i ukraińskich etnografów, którzy są współpracownikami Instytutu Folkloru Ak/ademii/ Nauk USSR – Lwowski Filiał, oraz Muzeum Etnograficznego we Lwowie. Obecnie zaś nie ma specjalnego studium i ja wykładam tylko folklor francuski, niemiecki, polski i w ogóle zachodnioeuropejski przy różnych odpowiednich filologiach, a Akad/emik/ Kolessa³⁰ wykłada folklor ukraiński dla filologii ukraińskiej. Bardzo zależałoby nam jednak na tym, abyśmy mieli swoich studentów i dlatego staramy się albo o specjalny oddział folkloru i etnografii albo o instytut badawczo-naukowy przy uniwersytecie, w którym to instytucji można by wychowywać młode kadry etnografów i folklorystów.

Dziękując raz jeszcze za tyle okazanej mi życzliwości, łączę wyrazy prawdziwego poważania i serdeczne koleżeńskie pozdrowienia,

Adam Fischer

L'wów (USSR), Marszałkowskaja 1, Kafiedra Fol'klora i Etnogr/afii/ Gos/udarstwiennoego/Uniwers/iteta/

List D. K. Zielenina do A. Fischera

21.02.1941

Wielce Szanowny Kolego,

Dopiero wczoraj, w odpowiedzi na telegram rektora Un/iwersytetu/ Lw/owskiego/, wysłałem opinię o Pana pracach naukowych³¹. Dzisiaj otrzymałem Pański uprzejmy list i spieszę z odpowiedzią. Program dydaktyczny Oddziału Etnograficznego Wydziału Filologicznego LGU³² uległ zmianom; nowy wariant jest lepszy od starego. Powinien Pan zwrócić się z oficjalnym pismem, skierowanym do Dyrektora Leningr/adzkiego/ Uniwersytetu Pań/stwowego/ (Leningrad 164, niwersit/etskaja/ nab/ierieżnaja/ 7) z prośbą o przysłanie Panu tego programu i wówczas może Pan powołać się na oficjalny program i prosić o jego zatwierdzenie we Lwowie.

³⁰ Kolessa (Kolessa) Filaret (1871–1947), ukraiński folklorysta, etnograf, muzykolog, członek Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki, od roku 1919 akademik AN Ukraińskiej SSR, profesor szkół średnich w Galicji, publikował m.in. w *Ludzie Słowiańskim*. W roku 1939 powołany na stanowisko profesora Uniwersytetu we Lwowie, kierował pracami folklorystycznymi i etnograficznymi na Uniwersytecie Lwowskim i w lwowskim Oddziale AN USSR.

³¹ Tekstu opinii nie odnaleziono w tekach D.K. Zielenina w Filii Archiwum RAN w St. Petersburgu.

³² LGU – Leningradzki Uniwersytet Państwowy.

Mam do Pana następującą prośbę: dla naszej cztero tomowej pracy „Narody SSSR”³³ potrzebny jest artykuł o Polakach w ZSRR, o objętości nie większej, jak dwa arkusze wydawnicze (tj. 80 tysięcy liter). Proszę nie odmówić napisania tego artykułu i przysłać go nie później, niż 1 listopada 1941 roku; honorarium otrzyma Pan po opublikowaniu artykułu. Pożądane fotografie. Ważne, że chodzi nie o wszystkich Polaków, a tylko o tych, którzy mieszkają w ZSRR. Program przysyłam³⁴.

Projekt pisma:

Do Dyrektora Leningradzkiego Uniwersytetu Państwowego
od kierownika³⁵ Katedry Folkloru i Etnografii
Lwowskiego Uniwersytetu Państwowego
A/dama/ F/fischera/

Proszę o okazanie pomocy w sprawie otwarcia na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Lwowskiego Oddziału Folkloru i Etnografii, do którego miałyby miejsce corocznie oddzielny nabór studentów.

W tym celu proszę o przesłanie nam planu dydaktycznego funkcjonującego na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Leningradzkiego.

Podpis

Wasz

D. Zielenin

Instytut Etnografii Akademii Nauk ZSRR, Leningrad, Uniwersitetskaja nab/ierieznaja/ dom nr 3.

List A. Fischera do D. K. Zielenina

Lwów, 1.03.1941

Wielce Szanowny Kolego,

Przed wszystkim dziękuję jak najserdeczniej za życziwe o mnie wyrazy. Bardzo to dla mnie ważne, ponieważ przechodzimy teraz wszyscy pereatestację, a głos tak wybitnego uczonego, jak Wielce Szanowny Kolega, będzie tu odgrywał wielką rolę.

Zarazem dziękuję za tak zaszczytne dla mnie zaproszenie do współpracy w wydawnictwie „Sbornik = Narody SSSR”. Wczytałem się uważnie w program i zupełnie jasne jest dla mnie, co mam napisać w dwu pierwszych rozdziałach, ale wiele wątpliwości mam w związku z rozdziałem trzecim, do którego nie ma jeszcze dokładnego materiału w tej chwili. W miarę pisania nieraz więc jeszcze pozwolę sobie pytać się o różne sprawy, abym odpowiedział wymaganiom redakcyjnym. Jest to temat, którym częściowo w ostatnich latach się zajmowałem i właśnie równocześnie wysyłam pod adresem Wielce Szanownego Kolegi moją rozprawkę pt. „Etnografia Polski południowo wschodniej”³⁶, a dodaję do tego pracę Chętnika o pożywieniu kurpiowskim³⁷, która

³³ W Instytucie Etnografii AN ZSRR pracowano wówczas nad wielotomowym wydawnictwem poświęconym ludom ZSRR i innych terenów świata. D.K. Zielenin kierował przygotowaniem zaplanowanych na cztery tomy „Ludów ZSRR”. Praca ta nie została opublikowana.

³⁴ *Programma...* (1939, s. 210–212).

³⁵ Brak potwierdzenia, że A. Fischer pełnił funkcję kierownika Katedry.

³⁶ Zapewne chodzi tu o pracę *Zarys etnografii ...* (1939); zachował się ponadto maszynopis pracy A. Fischera, *Etnografia województw południowowschodnich*, ss. 4, Archiwum Naukowe PTL, sygn. 125.

³⁷ Chętnik 1936.

może również będzie dla Kolegi przydatną. Moja praca o etnografii Polski południowo wschodniej miała za zadanie uzupełnić książkę pt. „Rusini”³⁸, ponieważ spotykały mnie zarzuty, że pisząc o Ukraińcach na obszarze dawnej Polski południowo wschodniej, zupełnie nie uwzględniłam mieszkających tu także Polaków. Trzy pierwsze paragrafy oparte na oficjalnej statystyce polskiej, ale od paragrafu 4 rzecz oparta na materiałach własnych, zupełnie obiektywnych, a stara się podkreślić wzajemne wpływy polskie i „ruskie”, tzn. „ukraińskie”, bo „Rusini” równa się „Ukraińcy” w oficjalnej terminologii polskiej.

Dziękując raz jeszcze za życzliwość łączę wyrazy prawdziwego poważania i serdeczne koleżeńskie pozdrowienia,

Adam Fischer

List A. Fischera do D. W. Zielenina

Lwów, 27.05.1941

Wielce Szanowny Kolego,

Rozejrzałem się w materiale dotyczącym mego artykułu o Polakach na obszarze Związku Radzieckiego i w związku z tym mam następujące wątpliwości, o których wyjaśnienie uprzejmie proszę:

1) O ile dobrze mi jest znany stan ludności polskiej na obszarach polskich, przyłączonych do Związku Radzieckiego we wrześniu 1939 r., to natomiast nie mamy materiałów do skupień polskich, czy to na USSR, czy na BSSR, ani co do ich ilości, ani co do ich właściwości kulturalnych. Przez jakiś czas istniał rzekomo autonomiczny okręg polski „Marchlewski”³⁹, ale jaki był jego rozwój, o tym my nic nie wiedzieliśmy.

2) Na obszarach przyłączonych w roku 1939 nie można oczywiście mówić o rozwoju i zdobyczach w okresie dwudziestolecia, ale chyba tylko w okresie dwulecia.

3) Muszę się także zapytać, ile wynosi honorarium od arkusza, a to z tego powodu, że muszę przecież polski tekst dać do przekładu, a koszt takiego przekładu wynosi u nas we Lwowie od 200 do 250 rubli za arkusze, więc muszę wiedzieć, jakie będzie pokrycie tego przekładu.

4) Swego czasu posłałem Wielce Szanownemu Koledze dwie książki, A. Chętnika „Pożywienie kurpiowskie” oraz moją etnografię dawnych ziem Polski południowo wschodniej. Pytam się dlatego, ponieważ przepisy pocztowe nie pozwalają na dokładne opakowanie, tak, że nie mam pewności, czy książka z takiej opaski w drodze nie wypadnie.

Dziękuję za pozdrowienia przysłane przez Dr Harasymczuka⁴⁰ i ze swej strony łączę wiele serdecznych pozdrowień i wyrazów prawdziwego poważania,

Adam Fischer

(Prof. Adam Fischer)

³⁸ Fischer 1928.

³⁹ Polski rejon narodowościowy im. J. Marchlewskiego w USRR, zwany Marchlewszczyzną, ze stolicą w Dołbyszu, przemianowanym na Marchlewsk, powołano w roku 1925, a zlikwidowano w roku 1935.

⁴⁰ Roman Włodzimierz Harasymczuk, współpracownik A. Fischera sprzed wojny, autor m.in. obszernych *Tańców huculskich* (1939) oraz artykułu napisanego razem z W. Taborem (1938). R. Lange napisał o *Tańcach*, że są pierwszą polską monografią tańców ludowych o wysokim standardzie metodologicznym i stanowią wyjątkowo wartościowy i pionierski wkład do etnochoreologii w skali ogólnej; por. Lange 1996, s. 7.

LITERATURA

- Armon W. 2001, Początki etnologii uniwersyteckiej w Polsce, [w:] *Przeszłość etnologii polskiej w jej teraźniejszości*, Z. Jasiewicz, T. Karwicka (red.), Poznań, s. 17–30.
- Chętnik A. 1936, *Pożywienie Kurpiów. Jadło i napoje zwykłe, obrzędowe i głodowe*, Kraków.
- Czekanowski J. 1946, Półwiecze Towarzystwa Ludoznawczego, *Lud*, t. 36, s. 33–88.
- 1956, Sto lat antropologii polskiej 1856–1956. Ośrodek lwowski, *Materiały i Prace Antropologiczne*, Wrocław, nr 34.
- Falkowski J. 1933, Dziesięciolecie Zakładu Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1924–1934), *Lud*, t. 32, s. 183–192.
- Fischer A. 1926, *Lud polski. Podręcznik etnografii Polski*, Lwów.
- 1927, Recenzja z pracy D. K. Zielenina, *Russische...*, *Lud*, t. 26, s. 97–99.
- 1927a, *Czarownice w Dolinie Nowotarskiej*, Lwów.
- 1927b, Kult Welesa u Słowian, [w:] *Sbornik Praci Venovanych Prof. Dr. Vaclavu Tillovi*, Praha, s. 46–51.
- 1928, *Rusini. Zarys etnografii Rusi*, Lwów.
- 1928a, *Przegląd polskich wydawnictw etnograficznych i etnologicznych*, Lwów; także *Kwartalnik Historyczny*, t. 41: 1927, z. 3–4, s. 593–611.
- 1928b, *Słowiańskie bóstwa urodzaju*, Lwów.
- 1931–1934, *Etnografia słowiańska*, t. 1: *Polabianie*, Lwów 1931; t. 2: *Lużycanie*, Lwów–Warszawa 1932, t. 3: *Polacy*, Lwów–Warszawa.
- 1932, *Lud kaszubski*, Lwów.
- 1937, *Etnografia dawnych Prusów*, Gdynia.
- 1939, *Zarys etnografii Polski południowo-wschodniej*, Lwów.
- Frankowski E. 1948–1951 [druk: 1952], *Etnografia radziecka*, *Lud*, t. 39, s. 1–42.
- Gajek J. 1946, Śp. Profesor Dr Adam Fischer, *Lud*, t. 36, s. 6–18.
- 1948, Fischer Adam Robert, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 6, Kraków, s. 18–19.
- Gerlach-Kłodnicka J., Kłodnicki Z. 1997, Biblioteka przy Zarządzie Głównym Towarzystwa, [w:] *Kronika Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego*, Z. Kłodnicki (red.), Wrocław, s. 159–163.
- Głowacki A. 1997, *Sowieci wobec Polaków na Ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej 1939–1941*, Łódź.
- Harasymczuk R.W. 1939, *Tańce huculskie*, Lwów.
- Harasymczuk R.W., Tabor W. 1938, *Etnografia połonin huculskich*, *Lud*, t. 35, s. 76–161.
- Hryciuk G. 2000, *Polacy we Lwowie 1939–1944. Życie codzienne*. Warszawa.
- Kronika...* 1997, *Kronika Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego*, Z. Kłodnicki (red.), Wrocław.
- Krzyżanowski J. 1971, Folklorystyka polska, [w:] G. Cocciara, *Dzieje folklorystyki w Europie*, Warszawa, s. 627–638.
- 1980, *W świecie bajki ludowej*, Warszawa.
- Lange R. 1996, Traditional Dance and its Changes in Time and Territory, *Dance Studies*, vol. 20, s. 1–157.
- Podraza A. 1993, Uniwersytet lwowski w latach II wojny światowej, [w:] *Lwowskie środowisko naukowe w latach 1939–1945*, I. Stasiewicz-Jasiukowa (red.), Warszawa, s. 35–55.
- Programma... 1939, Programma podgotovlaemogo Institutom etnografii sbornika „Narody SSSR”, [w:] *Sovetskaja etnografija. Sbornik statej*, nr 2, s. 210–212.
- Rieszetow A.M., Jasiewicz Z. 2001, Korespondencja K. Moszyńskiego z D.K. Zieleninem. Z materiałów Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, *Lud*, t. 85, s. 277–288.
- Schneeweis E. 1953, *Feste und Volkbrauche der Sorben*, Berlin.
- Sergi S. 1947, Terminologia e divisione delle scienze dell' uomo. I risultati di un' ichiesta internazionale, *Rivista di Antropologia*, vol. 35, s. 5–25.

- Simonides D. 1997, Z historii polskiej folklorystyki. Miejsce Adama Fischera, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego. Folklorystyka*, Opole, z. 3, s. 25–44.
- Staszczak Z. 1955, Wykaz zawartości Archiwum Naukowego PTL (1945–1955), *Archiwum Etnograficzne PTL*, nr 11, Wrocław.
- Suhecka P. 1997, Archiwum Naukowe, [w:] *Kronika Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego*, Z. Kłodnicki (red.), Wrocław, s. 163–166.
- 2001, Korespondencja Adama Fischera w zbiorach Archiwum Naukowego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, [w:] *Przeszłość etnologii polskiej w jej teraźniejszości*, Z. Jasiewicz, T. Karwiczka (red.), Poznań, s. 71–78.
- Tomaszewski T. 1996, *Lwów 1940–1944. Pejzaż psychologiczny*, Warszawa.
- Tvorčestvo narodov...* 1938, *Tvorčestvo narodov SSSR. XX let Velikoj Oktjabrskoj Socjalističeskoj Revolucii 1917–1937*, A.M. Gorki, L.Z. Mechlis i in. (red.), Moskwa.
- Zelenin D.K. 1941, Vosoedinennye ukraincy, [w:] *Sovetskaja etnografija. Sbornik statej*, nr 5, s. 3–20.
- 1921, Primitivnaja tehnika gončarstva „nalepom” (Au Columbin) v Vostočnoj Evrope, *Etnografija*, nr 1, s. 87–105.
- 1927, *Russische (Ostslavische) Volkskunde*, Berlin –Leipzig.
- 1927a, Schidnio-slowian’ski chliborobski obriadi kačannia i perekidannia po zemli, *Etnografičnij visnik* (Kijv), kn. 5, s. 1–10.
- 1991, *Vostočnoslavianskaja etnografija*, przekład z niemieckiego K.D. Civina, Moskwa.

ZBIGNIEW JASIEWICZ, ALEKSANDER M. RIESZETOW

CORRESPONDENCE BETWEEN ADAM FISCHER
AND DIMITRI KONSTANTINOVICH ZELENIN.

FROM THE ARCHIVES OF POLISH ETHNOGRAPHICAL SOCIETY IN WROCLAW
AND THE ARCHIVES OF THE RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES IN SANKT-PETERSBURG

S u m m a r y

The article presents letters exchanged in the years 1927–1941 between two outstanding ethnologists: the Pole Adam Fischer (1889–1943) and the Russian Dimitri Konstantinovich Zelenin (1878–1954). The collection which has been discovered and published consists of three letters and one postcard sent by Zelenin (kept in the Archives of the Polish Ethnographic Society in Wrocław) and five letters sent by A. Fischer, kept in the Archives of the Russian Academy of Sciences in St. Petersburg. The dramatic aspect of the letters written by Adam Fischer lies in the fact that he kept writing them after Lvov had been occupied by the Soviet troops and annexed to the Soviet Union in 1939. The two scholars never met in person.

The presented letters make a very valuable source for the history of national ethnologies – Polish and Russian and of their mutual contacts. Before 1939 in their correspondence both scholars used to inform each other about their studies, researches and to arrange exchange of their works. Other information we can find in the letters written after 1939 after Lvov had been annexed into the Soviet state. From them we can learn about the Polish scholar’s attitudes, about his efforts to maintain some possibilities of scientific work and to save his research workshop, and, more generally about vicissitudes of ethnology and folkloristics at the University of Lvov. The letters by Zelenin show a great deal of goodwill and readiness to help the Polish scholar. At the same time they reveal mechanisms of winning outstanding Polish scholars over for the Soviet Union and Soviet science and education.

Translated by Anna Kuczyńska-Skrzypek